

SLOVENSKÁ ŠTATISTIKA a DEMOGRAFIA

SLOVAK STATISTICS
and DEMOGRAPHY

3/2014

ročník/volume 24

Recenzovaný vedecký časopis so zameraním na prezentáciu moderných štatistických a demografických metód a postupov.

Scientific peer-reviewed journal focusing on the presentation of modern statistical and demographic methods and procedures.

Článok/Article: 2

Typ článku/Type of article: rozhovor/interview

Strany/Pages: 5 – 11

Dátum vydania/Publication date: 15. júl 2014/July 15, 2014

BUDÚCE SČÍTANIE MUSÍ BYŤ CELOSPOLOČENSKOU ZÁLEŽITOSŤOU

FUTURE CENSUS HAS TO BE A SOCIETY-WIDE ISSUE

V členských štátoch Európskej únie sa oficiálne skončil projekt *Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2011*, ktorý dostal prívlastky „udalosť desaťročia“ či „výnimočný projekt“.

V súčasnosti sú v centre pozornosti dáta zo sčítania, ktoré mali jednotlivé členské štáty poskytnúť Eurostatu do 27 mesiacov od skončenia referenčného obdobia. O sčítaní obyvateľov, domov a bytov 2011 a budúcnosti populačného, domového a bytového cenzu na Slovensku sme sa rozprávali s predsedníčkou Štatistického úradu SR Ľudmilou Benkovičovou.

PhDr. Ľudmila Benkovičová, CSc.

• ***Pamätáte sa z minulosti na taký komplikovaný štatistický projekt, akým bolo Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2011? Ako dnes, po jeho finalizácii, hodnotíte silné a slabé stránky tohto cenzu?***

Každý cenzus, ktorý sa za posledných 150 rokov uskutočnil na území Slovenska, mal svoje špecifiká, svoje charakteristické črty determinované predovšetkým cieľom, ktorý sčítanie sledovalo. Početné štúdie zreteľne dokumentujú, že iné ciele sledovalo sčítanie ľudu v roku 1919 po vzniku Československa, iné v roku 1940 vo vojnovom Slovenskom štáte¹ a iné ciele a následne aj poznatky prinieslo napríklad sčítanie obyvateľov, domov a bytov z roku 1961. Do prípravy a realizácie jednotlivých sčítaní sa vždy premietali nielen dobové potreby spoločnosti a politické záujmy vládnucej elity, ale odrážala sa v nich podstatným spôsobom úroveň rozvoja štatistickej vedy, používané metódy zberu údajov, rovnako ako technológie spracovania dát typické pre danú spoločnosť.

Faktory, ktoré som spomenula, nemožno vynechať ani pri hodnotení posledného sčítania obyvateľov, domov a bytov 2011 (ďalej „SODB 2011“ – pozn. redakcie). Navyše tento cenzus, jeho príprava, realizácia i spracovanie priniesli viaceré prvenstvá do histórie cenzov na našom území. Pripomínam, že to bolo sčítanie, ktoré Slovenská republika uskutočnila v rovnakom referenčnom období ako ostatné členské štáty Európskej únie, pričom sa uplatnila jednotná celoeurópska metodika cenzu, ako aj jednotná podoba výstupov, čo má vzhľadom na poznávacie a komparatívne procesy v integrujúcej sa Európe zásadný význam.

¹ Poznámka redakcie: Pozri Tišliar, P.: *Sčítanie ľudu z roku 1940: k niektorým aspektom organizovania a priebehu cenzu*. In: *Zborník príspevkov z vedeckej konferencie Život v Slovenskej republike, Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov IX*. Ed: Peter Sokolovič. Ústav pamäti národa, Bratislava 2010. 442 s. ISBN 978-80-89335-37-4.

Projekt SODB 2011, ktorý Štatistický úrad SR prijal, prvýkrát vyžadoval, aby sa sčítacie obvody kreovali elektronicky prostredníctvom on-line aplikácie aplikačného vybavenia GIS RSO². Táto požiadavka rešpektujúca moderné prístupy práce s geopriestorovými údajmi bola vecne opodstatnená a v štandardných podmienkach znamenala zvýšenú kvalitu prípravy, efektivitu a úspory času i práce. Po ukončení tvorby sčítacích obvodov si Štatistický úrad SR objednal analýzu dátových chýb údajových zdrojov registra obyvateľov a adresných bodov. Výsledky, ktoré táto analýza priniesla, ukázali, že správnosť dát bola takmer 98-percentná. Zvyšné viac ako dve percentá predstavovali nezrovnalosti, ktoré sa odstránili počas sčítania. V praxi však elektronická tvorba sčítacích obvodov priniesla aj viaceré objektívne problémy, ktoré odporcovia sčítania zneužili na globálne spochybňovanie sčítania ako takého.

K silným stránkam SODB 2011 patrila nepochybne možnosť, ktorú štatistickí slovenskej verejnosti ponúkli prvýkrát, a tou bolo elektronické samosčítanie. S odstupom času mi je veľmi ľúto, že príležitosť elektronického samosčítania využilo tak málo občanov; elektronicky bolo vyplnených iba necelých 7 % odovzdaných sčítacích formulárov.

Ďalším prvenstvom charakterizujúcim posledný cenzus bolo priebežné monitorovanie empirickej fázy sčítania, možnosť mať v každom okamihu informácie o priebežnom stave zberu údajov. Nazdávam sa, že k silným stránkam sčítania môžeme pripočítať aj intenzívnu komunikáciu s občanmi a rôznymi komunitami prostredníctvom diferencovaných 19 komunikačných kanálov, a to podčiarkujem vo všetkých etapách sčítania, predovšetkým však v čase zberu informácií. Osvedčilo sa nám call centrum, internetové stránky i písomná komunikácia.

Čo sa týka slabých stránok cenzu, veľmi stručne spomeniem dve. Prvá súvisí s kľúčovými hráčmi zberu údajov a tými boli v SODB 2011 sčítací komisári. Ich výber, motivácia pre túto náročnú prácu, ich zručnosti, schopnosť komunikovať s občanmi, odpovedať na ich otázky a pomôcť im pri sčítacích povinnostiach, ako aj zodpovednosť a svedomitosť sa ukázali, dovoľm si povedať, ako mimoriadne slabý článok celého procesu zberu údajov. Pre úspešnosť budúceho sčítania, pokiaľ na ňom budú v nejakej podobe a miere participovať sčítací komisári, je nevyhnutné vyňať celú problematiku sčítacích komisárov z pôsobnosti lokálnych samospráv a hľadať iné, efektívnejšie riešenie.

Musím pripomenúť ešte jednu stránku posledného cenzu, ktorú považujem nielen za slabú, ale priam alarmujúcu – tou bola mimoriadne nepriaznivá spoločenská, mediálna a politická situácia, v ktorej sa SODB 2011 realizovalo. Prvýkrát sa štát, resp. niektorí jeho predstavitelia dištancovali od sčítania a na verejnosti prezentovali názory spochybňujúce alebo priam popierajúce zmysel a význam sčítania. Verejnosti boli najskôr prostredníctvom niektorých politikov a médií podsúvané informácie o slabej pripravenosti sčítania, jeho „zmätočnosti“ a spoločenskej zbytočnosti, neskôr, keď sa preukázala nepodloženosť týchto tvrdení, objavili sa silné snahy o zmarenie sčítania prostredníctvom pseudoargumentu o slabej ochrane osobných údajov a informácií získaných od obyvateľstva. SODB 2011 bolo prvým a verím, že aj posledným sčítaním, pri ktorom štátna správa nepostupovala spoločne a jednotne

² Poznámka redakcie: GIS RSO, Geografický informačný systém na tvorbu registra sčítacích obvodov.

v zmysle platného zákona o sčítaní. Verím, že už nikdy v budúcnosti nebude musieť Generálna prokuratúra SR konštatovať, že zo strany Úradu na ochranu osobných údajov došlo „*k neprípustnému zásahu do činnosti Štatistického úradu SR, k zneisteniu časti obyvateľov a tým k ohrozeniu úspešnosti sčítania obyvateľov, domov a bytov 2011*“.³ Mimoriadne si cením, že v priebehu tejto negativistickej kampane stála na strane sčítania a štatistikov celá odborná verejnosť, ktorej zástupcovia obhajovali prebiehajúce sčítanie ako záujem a potrebu Slovenskej republiky. Samotné výsledky sčítania, tých 5 základných databáz, ktoré sme vytvorili, a množstvo výstupov, ktoré štatistický úrad postupne zverejnil, presvedčivo dokazujú jedinečnosť a opodstatnenosť SODB 2011.

• ***Má na Slovensku ešte šancu tradičné sčítanie? Pribúdajú hlasy, ktoré sa pýtajú, prečo sa v 21. storočí napriek tomu, že máme k dispozícii rozsiahle databázy s rôznymi údajmi o obyvateľoch, stále sčítavame „ako za čias kráľa Herodesa“.***

Položili ste otázku, ktorá je aj na Slovensku v odborných kruhoch intenzívne diskutovaná a na ktorú hľadajú odpoveď všetci zainteresovaní. Môj názor je, že SODB 2011 bolo posledné sčítanie tohto druhu, ak za jeho charakteristiky berieme, že sa realizovalo samosčítacou metódou a zber údajov sa uskutočnil vyčerpávajúcim spôsobom na celej populácii. Budúci cenzus by mal viac než ten posledný rešpektovať zmeny, ktoré prebiehajú v spoločnosti, mal by dôslednejšie pracovať s vedomím spoločnosti, s názormi a zmýšľaním jednotlivcov i relevantných komunít, s meniacou sa verejnou mienkou, a to nielen vo vzťahu k samotnému sčítaniu, ale všeobecnejšie vo vzťahu a chápaní úlohy štátu. Samozrejme, predpokladám, že sčítanie bude aj v nasledujúcom desaťročí jednou z úloh štátu a bude za jeho legislatívnu, organizačnú i vecnú prípravu a priebeh zodpovedať štátna inštitúcia tak, ako to bolo doteraz. V rozhodovaní o konkrétnej podobe budúceho cenzu a jeho parametroch nevyhnutne budú interferovať presadzujúce sa moderné technológie zberu a spracovania údajov.

Čo sa týka práce s registrami a databázami, resp. s rôznymi administratívnymi zdrojmi údajov, očakávam ich cielenejšie využitie v rámci budúceho sčítania. Predstava niektorých laikov, že sa nimi úplne nahradí zber údajov od obyvateľov a štatistici získajú všetky potrebné informácie bez toho, aby prišli do akéhokoľvek kontaktu s jednotlivými občanmi, je optikou dnešného stavu týchto zdrojov príliš optimistická a nereálna. Budovanie systému registrov, ktoré by boli prepojené jednotným identifikátorom, je v rovine zámerov, ktorých uskutočnenie má svoju a rozhodne nie krátku temporalitu.

• ***Ak by sme sa vzdali tradičného sčítania, o aké dáta zo sčítania prídeme?***

Tradičné sčítanie tak, ako sa realizovalo v roku 2011, prinieslo jedinečné informácie o počte a stave obyvateľstva a sociálno-ekonomických, národnostných a náboženských štruktúrach slovenskej spoločnosti k rozhodujúcemu okamihu sčítania. Vedecká obec a experti považujú výsledky SODB 2011 za nevyhnutný predpoklad na odborné analýzy kľúčových populačných a demografických procesov, na štúdium skladby a dynamiky priestorových pohybov, poznanie vývoja rôznych typov domácností (bytových, hospodáriacich i cenzových) na Slovensku. Posledný

³ Poznámka redakcie: Z protestu prokurátora proti opatreniu – stanovisku Úradu na ochranu osobných údajov Slovenskej republiky z 20. mája 2011 k sčítaniu obyvateľov, domov a bytov v roku 2011.

cenzus, čo sa týka viacerých indikátorov, znenia otázok aj ponúkaných alternatív odpovedí predstavuje kontinuitu s cenzom 2001, resp. i hlbšie do histórie. Získané údaje ponúkajú možnosť komparácií a sledovania zmien a charakteristík tohto konkrétneho fenoménu v dlhodobom historickom vývoji.

Navyše tradičným spôsobom realizované sčítanie poskytuje cenzové informácie ako základ riešenia problémov na rôznych územnosprávnych úrovniach – od úrovne štátu a jednotlivých rezortov štátnej a verejnej správy cez úroveň regiónov až po jednotlivé municipality. Možnosť aj najmenších obcí čerpať zo získaných poznatkov poskytuje iba tradičný spôsob realizácie sčítania.

Ak by nebolo tradičného sčítania, prišli by sme o objektívny a spoľahlivý základ na tvorbu prognóz v rôznych oblastiach nášho života, napr. prognózovanie rozvoja dopravnej infraštruktúry, sietí sociálnej starostlivosti o deti, seniorov, plánovanie stavieb škôl, občianskej bytovej výstavby atď., ale aj o možnosť pracovať s prognózami v rovine jednotlivých krajov, miest a obcí.

• *Aj keď tradičné sčítanie má nesporne svoje prednosti a určite budú štáty, ktoré sa ho nevzdajú, trendom vo svete je využívanie administratívnych zdrojov. Ak by sme dokázali prepojiť existujúce databázy, údaje pre potreby sčítania by sa dali získať oveľa jednoduchšie a perspektívne možno aj lacnejšie. Nie je to podľa vás dostatočne silný argument na presadenie zmeny?*

Štatistici sú si plne vedomí najväčších nevýhod tradičného sčítania, ktorými sú vysoká finančná náročnosť takéhoto zisťovania a zaťaženosť populácie. Cenzy realizované v európskych krajinách i vo svete okolo roku 2010 sa vyznačovali pestrým výberom koncepcií zberu cenzových údajov a diferencovanými prístupmi k získavaniu cenzových informácií. Okrem krajín, ktoré realizovali sčítanie výlučne na báze registrov a administratívnych zdrojov údajov, tradičným spôsobom alebo s použitím výberového zisťovania, existovali aj rôzne kombinácie zdrojov na získanie požadovaných údajov. Napr. kombinácia tradičného sčítania a registrov, kombinácia tradičného sčítania, výberového zisťovania a informácií z registrov, rotačné sčítanie atď. Faktom je, že štát, a teda aj štatistici majú v registroch a rozličných administratívnych zdrojoch uložené viaceré údaje od obyvateľov, z ktorých niektoré sa následne zisťujú aj v sčítaní. Treba si však uvedomiť, že tieto údaje sa nachádzajú v rôznych administratívnych zdrojoch, ktoré vznikli na špeciálne účely, a tieto údaje, a to je kľúčové zistenie, nie je možné navzájom prepájať. Údaje v registroch a ďalších administratívnych zdrojoch sa týkajú iba určitej skupiny osôb. Navyše chýba spoľahlivý identifikátor osôb (z dôvodu ochrany osobných údajov v súčasnosti túto funkciu nemôže plniť rodné číslo), chýbajú identické metaúdaje a rovnako otvorenou zostáva otázka aktuálnosti a platnosti jednotlivých registrov a databáz. Každý, kto reflektuje naznačené poznávacie limity využitia administratívnych zdrojov, uzná, že Slovensko sa musí koncentrovať na dobudovanie systému kvalitných registrov a databáz s bezpečným a jednotným identifikátorom. Predpokladá to politické rozhodnutie, zmenu legislatívy, zabezpečenie ochrany osobných údajov, jednotné technologické prístupy a predovšetkým celospoločenské uznanie potreby budovania takéhoto systému. Občania budú tí, ktorí svojimi údajmi naplnia projektované registre a administratívne zdroje. Je to úloha určite presahujúca časový horizont najbližšieho cenzu.

• *Vo svete je už v plnom prúde príprava cenzov, ktoré sa uskutočnia okolo roku 2020. Kedy a ako začne s prípravou Sčítania obyvateľ'ov, domov a bytov 2021 Štatistický úrad SR?*

Možno to niekoho prekvapí, ale Štatistický úrad SR už s prípravou nadchádzajúceho cenzu začal. Všetky naše analýzy, všetky naše štúdie a metodologické úvahy sú vstupnými dokumentmi do prípravy najbližšieho sčítania. V novembri minulého roka úrad usporiadal medzinárodnú vedeckú konferenciu s názvom *Potrebuje ešte Slovensko po sčítaní 2011 ďalší cenzus?* Jej účastníci nastolili viaceré závažné otázky týkajúce sa budúceho sčítania, a to od jeho celkovej koncepcie až po potrebu obohatiť sčítacie formuláre o nové položky, inak zadefinovať niektoré indikátory a pod., jednoducho postaviť sčítanie tak, aby čo najvernejšie monitorovalo dynamiku spoločnosti a zmeny, ktorými Slovensko a jeho obyvatelia za decénium od SODB 2011 prešli. Malo by to byť sčítanie moderné, využívajúce najlepšie poznatky slovenských i európskych štatistikov. Aby sa tak stalo, pripravujem štatút a menovanie členov expertnej pracovnej skupiny, ktorá sa už od jesene tohto roka začne kardinálnymi otázkami prípravy nového cenzu intenzívne zaoberať. Prípravu cenzu považujem jednoznačne za interdisciplinárnu a celospoločenskú záležitosť, aj preto nebude skladba tejto expertnej skupiny obmedzená len na štatistikov, resp. len na pracovníkov úradu, ale k tvorbe novej koncepcie sčítania budú prizvaní aj demografi, ekonómovia, informatici a sociológovia z akademického a výskumného prostredia.

• *Kľúčová v každom sčítaní je verejnosť, poskytovatelia dát. Potrebuje podľa vás obyvateľ'stvo osobitnú prípravu na sčítanie alebo je úplne postačujúca informačná kampaň tesne pred sčítaním?*

Informačná kampaň okrem iných faktorov výrazne vstupuje do formovania postojev a vedomia verejnosti kakémukoľvek životnému fenoménu. Vzťah obyvateľ'ov k cenzu a ich hodnotenie jeho zmyslu a prínosu pre poznanie spoločenských procesov, resp. pre ich život sú ovplyvnené celkovou znalosťou štatistickej problematiky, tým, aké majú jednotlivé skupiny obyvateľ'ov takpovediac štatistické vedomie, t. j. či ich štatistika a jej výsledky oslovujú, či a akú majú predstavu o postupoch a metódach, ktoré štatistici používajú, aký význam pripisujú sčítaniu. Nazdávam sa, že čím je štatistické vedomie na vyššej úrovni, čím viac si aj laici všímajú rôzne štatistické výstupy, čím viac sa napríklad v médiách hovorí o prínose štatistiky a jej nezastupiteľnej úlohe pri poznávaní aktuálnej ekonomickej, sociálnej a demografickej štruktúry spoločnosti, tým jednoduchšie sa v etape prípravy sčítania, ale aj samotného zberu komunikuje so širokou verejnosťou a jej rôznymi komunitami. Vždy sa budú popri stúpenkoch sčítania prejavovať aj tí, ktorí sčítanie a jeho význam relativizujú, znevažujú alebo sú priamo jeho odporcami. Motivácia takýchto prejavov siaha od individuálnej rebélie proti štátu, ktorý sčítanie organizuje, cez kváziodbornú nespokojnosť, napr. s ochranou získaných a spracúvaných údajov, formuláciou sčítacích otázok, „zbytočne“ vysokými nákladmi až po organizované mediálne ťaženie proti sčítaniu.

Pri príprave a realizácii SODB 2011 štatistický úrad venoval mimoriadnu a trvalú pozornosť komunikácii s verejnosťou. V jednotlivých fázach sčítania sa komunikácia koncentrovala na rôzne aspekty sčítania od kvalifikovaného priblíženia koncepcie sčítania širokej verejnosti, vysvetľovania jeho významu a možností, ktoré výsledky sčítania prinesú odbornej i laickej verejnosti, cez objasnenie organizácie zberu údajov až po vecnú stránku sčítacích formulárov i praktické odporúčania, ako vyplňať

príslušné štatistické formuláre a na koho sa obrátiť s nejasnosťami a otázkami. Vysvetľovali sme štatistické prístupy k ochrane osobných údajov a neskôr metodiku spracovania. Ako som už uviedla, v čase sčítania, t. j. od 13. mája do 6. júna 2011, sa komunikácia s obyvateľmi realizovala prostredníctvom 19 informačných kanálov, počnúc call centrom a infolinkami na ústredí a v krajoch a končiac e-mailovým kontaktom.

• **Zostane sčítanie jednou z priorít aj vášho druhého funkčného obdobia? Ak áno, v akom zmysle?**

Sčítanie obyvateľov, domov a bytov je v zákone o štátnej štatistike zadefinované ako jedna z troch kľúčových úloh Štatistického úradu SR. Nevieť si predstaviť predsedu, ktorý by sa k tejto úlohe nehlásil a nepovažoval ju za prioritu svojho pôsobenia. Úrad v marci t. r. v zmysle nariadenia Európskeho parlamentu, Rady a Komisie sprístupnil Eurostatu požadované výsledky SODB 2011. Dáta sú štruktúrované do 60 hyperkociek, viacrozmerých krížových tabuliek, do 191 podkociek a 21 kvalitatívnych hyperkociek. Kvantitatívne údaje sú doplnené metadáta. Tým si Slovenská republika splnila svoj najdôležitejší medzinárodný záväzok a zaradila sa medzi krajiny, ktorých údaje sú medzinárodnej verejnosti a záujemcom sprístupnené prostredníctvom projektu Census Hub⁴.

Je v záujme Štatistického úradu SR, a je to aj môj profesionálny záujem, aby dáta z SODB 2011 boli ešte dlho predmetom záujmu odborníkov, ale aj obcí, podnikateľskej komunity a občanov, aby sa s nimi pracovalo, aby sa využívali a slúžili spoločenskej potrebe. S cieľom maximálne vyjsť v ústrety záujemcom o dáta zo sčítania sme na samostatnej internetovej stránke sprístupnili multidimenzionálne tabuľky s údajmi o obyvateľoch do úrovne okresov a niektoré vybrané dáta až do úrovne obcí. Tieto dáta sú spracované v porovnateľnej štruktúre ako výsledky predchádzajúceho sčítania z roku 2001. Doteraz sme z výsledkov SODB 2011 vydali dvanásť samostatných publikácií a niekoľko brožúr, využili sme ich v roku 2012 pri spracovaní prierezovej publikácie venovanej Európskemu roku aktívneho starnutia. Pripravujeme veľkú analytickú publikáciu o zmenách v živote obyvateľov Slovenskej republiky za posledné desaťročie, Štatistický lexikón obcí, ale aj ďalšie publikácie.

SODB 2011 nebola rozhodne samoučelná akcia realizovaná na uspokojenie potrieb štatistikov. Bola to náročná a vysokoodborná aktivita, ktorej výsledky sú určené na využitie v prospech rozvoja celej slovenskej spoločnosti a my ich kompetentným a všetkým záujemcom chceme v čo najširšej miere poskytnúť.

Za rozhovor ďakuje **ZUZANA ŠTUKOVSKÁ**

⁴ Poznámka redakcie: *Census Hub*, jednotný systém Eurostatu na sprístupnenie a prezentovanie dát z SODB 2011 pre všetky členské štáty Európskej únie, Island, Lichtenštajnsko, Nórsko a Švajčiarsko.

PROFESIJNÝ ŽIVOTOPIS

PhDr. Ľudmila Benkovičová, CSc., od roku 2007 je predsedníčkou Štatistického úradu SR. Vyštudovala sociológiu na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, kde obhájila aj dizertačnú prácu. Jej prvým pracoviskom bol Ústav filozofie a sociológie SAV. V rokoch 1989 – 1995 viedla oddelenie výskumu v Ústave pre výskum verejnej mienky pri Štatistickom úrade SR. Po trojročnom pôsobení na Úrade vlády SR na pozíciách vedúcej oddelenia analýz a odbornej poradkyne tlačového a informačného odboru prešla do agentúry EXACT, s. r. o., na post riaditeľky pre výskum. Odtiaľ viedla jej cesta do Slovenského rozhlasu, kde pracovala v odbore mediálneho výskumu. Pred vymenovaním za predsedníčku Štatistického úradu SR krátko pôsobila ako poradkyňa predsedu vlády SR pre komunikáciu a verejnú mienku. Špecializuje sa na teoretické a metodologické otázky sociológie politiky, verejnej mienky a sociológie médií. Je autorkou 30 odborných štúdií a viac ako 80 záverečných správ z výskumu.